

Виставкіна Д. О.
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій,
факультет журналістики, реклами та видавничої справи,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Теоретичні засади щодо критичної рефлексії соціальних ризиків та проблем засобами медіа

Трансформації постіндустріального та інформаційного суспільства породили багато ризиків та соціальних проблем з якими людство стикнулося вперше — від техногенних катастроф глобального масштабу, світових війн до суттєвих соціальних трансформацій.

Спочатку поняття «соціальна проблема» використовувалося для позначення однієї конкретної проблеми — нерівномірного розподілу багатства. Поняття соціальної проблеми як небажаної ситуації, яку можна і необхідно змінити, дещо пізніше використовується в західних суспільствах при осмисленні соціальних наслідків промислової революції. Один із провідних соціологів сучасності У. Бек впровадив термін «суспільства ризику», як результат «другого модерну». Після «першого модерну» — промислової революції, почали відбуватися економічні й політичні зміни, унаслідок чого суттєво змінилася соціальна структура суспільства, зокрема у професійній сфері. Подальший зріст добробуту призвів до нових ризиків. Як говорить У. Бек: «Історія розподілу ризиків показує, що ризики, як і багатство, розподіляються за класовою схемою, лише у відповідному порядку: багатства зосереджуються у верхніх прошарках, а ризики в нижніх... » [1, 40].

Ч. Міллз проводить межі між особистими та суспільними проблемами. До суспільних він відносить тип питань стосовно суспільних відносин, які виходять за межі безпосереднього оточення індивіда і його внутрішнього життя на рівень функціонування соціальних інститутів, і далі ширше — соціально-історичних спільнот» [2, 17–18].

За Ю. Хабермасом, важливу роль у вирішенні суспільних проблем відіграє комунікація, яка репрезентує «дискурсивні дизайни» життєвого світу та раціоналізується навколо спільних інтересів і соціальної інтеграції громадян, викристалізуючи тим самим громадянське суспільство. При цьому учасники вже виступають не як приватні особи, а як громадяни і члени спільноти. За оцінкою Ю. Хабермаса, громадянське суспільство демонструє нижчий ступінь інституалізації та відрізняється від публічної сфери близьких до держави (квазідержавних) інститутів, таких як університети, асоційовані з державою громадські організації, а також засоби масової інформації. Сама публічна сфера визначається як комунікаційна мережа, в якій постійно відбувається фільтрація та синтез громадських думок [3].

П. Бурдье також підкреслює вибірковість уваги журналістів до подій: «Немає такого дискурсу (наукового аналізу, політичного маніфесту тощо) або громадської акції (демонстрації, страйки тощо), які для того, щоб отримати доступ до телеглядача, не пройшли випробування журналістського відбору [фактів соціальної реальності], тобто цензуру. Її здійснюють самі журналісти, які навіть не усвідомлюють цього та залишають тільки те, що здатне їх зацікавити, «звернути на себе їхню увагу», тобто тільки те, що відповідає їхнім категоріям, їхньому баченню світу, залишаючи без уваги інші продукти символічного вираження, які цього варті» [4].

У працях У. Бека розширюється погляд на засоби масової інформації, піднімається питання про необхідність виконання функції «рефлексивної модернізації» засобами медіа. Не зважаючи на те, що ЗМІ мають здебільшого комерційні прагнення до рейтингів, кількісного охоплення читачів та обсягів прибутку, на його думку, їх роль не повинна обмежуватись тільки висвітленням катастрофічних подій постфактум. У «суспільстві ризику», де існують розрахунки ризиків та керовані

й передбачувані ризики суспільства, а також технології уникнення ризиків, ЗМІ мають виконувати роль критичного спостереження.

Очікування У. Бека відносно ЗМІ не були оформлені у загальну концепцію, в його ідеях можна виокремити два фокуси «рефлексивної модернізації» [5]. Перший враховує непередбачувані й приховані побічні ефекти та має науковий (професійний) фокус усвідомлення процесів як ризикогенних. Другий фокус стає об'єктом політичного, наукового та громадського інтересу. Це така «рефлексія», яка просуває на перший план інтереси громадськості та необхідність організації експертних та контр-експертних дебатів і діалогів. У той час, коли експерти говорять про наслідки, то їх розглядають на об'єктивному, науковому рівні, але при цьому вони не уявляють та не враховують тих, хто насправді постраждав від певних ризиків. Саме на цьому етапі У. Бек передбачає втручання медіа у процес рефлексії. При цьому він досить критично оцінює роль сучасних ЗМІ, говорячи про те, що позиція засобів масової інформації коливається залежно від ситуації та часто-густо займає позицію прихильності до рефлексії першого типу, яка в свою чергу переважно пов'язана з інтересами конкретних груп — комерційних, політичних тощо.

Таким чином, одним із актуальних завдань журналістики перед громадськістю є не просто тематизація соціальних проблем та ризиків сучасного суспільства у «порядку денному», але критична позиція та рефлексивний аналіз стосовно соціальних проблем і ризиків.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение. Москва, 1998. С. 17-18.
3. Кулешов О. В. Концепція громадянського суспільства Юргена Хабермаса: pro et contra. *Грані*. 2015. №5 (121). URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/

Grani_2015_5_20.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=opera (дата звернення 25.04.2021)

4. Пьер Бурдьё. О телевидении и журналистике. URL: <http://bourdieu.name/content/bourdieu-o-televidenii> (дата звернення 25.04.2021)
5. Cottle S. Ulrich Beck, «Risk Society» and the Media: A Catastrophic View? URL: https://www.researchgate.net/publication/268519725_Ulrich_Beck_Risk_Society_and_the_Media_A_Catastrophic_View/link/54f5cc4a0cf2ca5efefd2bb7/download (дата звернення 25.04.2021)